

КРЕАТИВНО-АКМЕОЛОГІЧНИЙ КАРТОЇД ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняної професійної освіти викладача вищої школи демонструє процесуально-результативну невизначеність, що спостерігається в проблемі отримання освітніх результатів, які б орієнтували людину не лише в опануванні акме-взірця науково-педагогічної кваліфікації, але й стратегічному баченні свого професійного майбутнього і перспектив розвитку обраної професії. Така ситуація виявляється у відсутності в освітніх результатах креативно-акмеологічної антропологічної професійного розвитку викладача вищої школи, яка формує потрібні міждисциплінарні і поліпрофесійні компетенції, що зумовлює необхідність наукової рефлексії людино- і культуротворчих засобів модифікації популярних, але й малоефективних проектів, спрямованих на формування у нього сталих раціональних професійно-педагогічних феноменів, які відповідають лише за розповсюдження і підтримку “оберту” обмеженого фахового знання в певній соціокультурній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійного розвитку людини, зокрема й педагога, у сучасному соціально-гуманітарному знанні має статус надзвичайно популярної, що засвідчено достатньо розгорнутим простором досліджень різного рівня теоретизування, зокрема, концепції М. Александрової (2007), Н. Гузій (2004), Е. Климова (1996), І. Лушнікова (1993), С. Смирнова (1999, 2008), Д. Сьюпера (1971), А. Фонарьова (2005), Д. Холла і Ф. Мірвіса (1995) та багато інших праць представників психолого-педагогічної думки, у яких так чи інакше розглядаються питання різномістовних вимірів особистісно-діяльнісних змін, що відбуваються з людиною у процесі її взаємодії з професією упродовж життя.

Формулювання цілей статті. Не зважаючи на розробленість категоріального апарату професійного розвитку людини в педагогічній професії, питання індивідуальної стратегії, культурно-аксіологічної траєкторії руху викладача вищої школи та технології утворення ним культурних фактів на цьому шаблі педагогічної практики не набули культуровідповідного тлумачення, що зумовлює *проблему* цілісності методологічного і теоретичного міждисциплінарного знання в педагогіці вищої школи, акмеології, праксеології, психології розвитку, ергономіці і спрямовує на вивчення сутності креативно-акмеологічного картоїду професійного розвитку викладача вищої школи. Поставлена проблема вимагає виконання *завдання*, яке полягає у віднайденні такого наукового методу, який би став теоретичним підґрунтям для аналітичних операцій цілеспрямованого впорядкування усіх феноменів, що супроводжують динаміку взаємоперетворення

професії викладача вищої школи і суб'єкта цього різновиду соціокультурної практики.

Виклад основного матеріалу. Розгляд сутності креативно-акмеологічних підвалин професійного розвитку викладача вищої школи [6] дозволяє нам розуміти креативно-акмеологічний картоїд як план-карту, навігатор горизонтальних і вертикальних метаморфоз, перетворень, що можуть відбуватись із професійним шляхом людини, яка стає володарем “нового функціонального органу” (С.О. Смирнов, 2008). Склад картоїду є виявом результату безперервної професійно-педагогічної освіти викладача, як структури його перетворень у професії, а не лише зовнішніх ознак у вигляді певних символів. Креативно-акмеологічний картоїд професійного розвитку має з одного боку футуристичну сутність, адже завдяки його наповненню викладач може не лише обирати і проектувати різноманітні акти-переходи у різні статусно-професійні стани (себе завтрашнього), але й рефлексувати їх гуманітарні ефекти (себе вчорашнього) та корегувати їх подальші метаморфози відповідно до власної мотиваційно-ціннісної сфери (себе сьогоднішнього). Зазначимо, що на відміну від антропоцентрованих ідей, що наповнюють концепцію антропоїдного картоїду С.Смирнова [7], наша позиція пропонує розглядати “креативно-акмеологічний картоїд” (Н.А. Сегеда, 2010) як продукт метаморфоз (трансфігурацій) творчого потенціалу і індивідуально-професійного ресурсу викладача вищої школи, які визначаються змістом цього індивідуального навігатора процесу трансфесіоналізації, зумовленого потребою континуального оновлення професійно-педагогічної якості, як динамічного протофеномену професійно-педагогічної дійсності і відповідної діяльності, що вимагає розвинутих трансфесійних компетенцій.

Для виконання поставленого завдання ми розробили метод аналогом, суть якого викладаємо у своїй статті. В категоріальній логіці виокремлюють різні міжкатегоріальні форми, що поєднують різні якісні форми мислительної, пізнавальної і практичної діяльності. Аналогія, моделювання, дедукція, індукція, узагальнення, класифікація – усі ці форми здебільшого ґрунтуються на використанні того або іншого співвідношення сторін якості. Аналогія, теорія подібності і різні форми моделювання ґрунтуються на русі від одного специфічного або часткового до іншого специфічного через загальне, що виступає в цьому випадку як подібне [3]. Форма аналогії має характер універсальної процедури мислення, у якій якісне відношення подібності виступає у загальному вигляді. Аналогізування є ядром мислення в усіх спеціальних формах, прийомах і методах діяльності, пов'язаних з використанням якісної подібності об'єктів. У подальшому дослідженні креативно-акмеологічного картоїду професійного розвитку ми будемо спиратись на положення категоріальної логіки про те, що аналогія – це рух думки від одного часткового до іншого через загальне, що у даному випадку виступає як подібне [2, с.212]. Зміст аналогії як діяльності мислення розширюється постмодерністською філософією, яка у вітчизняному

науково-педагогічному знанні лише розпочинає усвідомлюватись придатною і необхідною для сучасного розуміння процесів, що відбуваються в освіті [4]. Представник постмодернізму М.Фуко акцентує, що у традиційному розумінні методу аналогій мова йде про спостереження за формами, основні лінії яких “соположены” (рос. мова – С.Н.) [10, с.156]. Аналогії у пізнанні різних знаків, явищ, симптомів (в медицині), тобто іншого складаються з відношень, які у першу чергу існують між частинами, що утворюють одне-єдине явище, потім між відомим явищем і тим, що треба вивчити. Це ізоморфізм зв’язку між елементами, що стосується систем зв’язку, функціонування або дисфункцій.

Метод є формою знання про те, як діяти з пізнавальною метою в певних умовах, це спосіб пізнавальної діяльності, що сприяє найбільш успішному досягненню бажаного результату. Суть запропонованого нами методу полягає в інтеграції традиційного розуміння методу аналогій із застосуванням сутнісного зіставлення, анаморфізму (що виходить з творчості сюрреалізму і опредметнюється шляхом накладення змісту аналогій одне на одне, його цілеспрямованого сканування і віднайдення методологічно орієнтованого погляду на сутність феноменів) “аналогом” поняття “професійний розвиток”, які утворюють вміст креативно-акмеологічного картоїду. Спираючись на метод філософської категоріальної логіки, родовою, для пошуку категоріального ряду понять зазначеного картоїду встановлюємо філософську категорію “руху”, яка є однією з чотирьох категорій, що складають категоріальну картину світу і відбиває визначення, які утворюють світ. Перетворення, трансформації, стабілізація, збереження, реконструкції, тобто кількісно-якісні зміни виступають тими поняттями, що відбивають внутрішній зміст розвитку як категорії метафізики.

Розвиток (DEVELOPMENT) як психоаналітичний термін і поняття англійцями розтлумачено так: “Поступальний процес, при якому структури і функції, які визначають особистість людини, поступово еволюціонують від біологічної зрілості індивіда до його взаємодії із середовищем. У психоаналітичній термінології використовується для спеціального визначення процесів зростання і дозрівання, безпосередньо пов’язаних зі взаємодією з зовнішнім світом і таких, що сприяють формуванню основних психічних структур воно, Я і Зверх-Я” [5].

Поняття “професійний розвиток” у вітчизняній психології розробляється як похідне від категорії “розвиток”, яке у професійній психології і психології праці, ергономії зазвичай пов’язують здебільшого з періодизацією спираючись на: онтологічні засади (вікові особливості), специфіку ставлення людини до професії (як проблему становлення особистості у професії); культурно-історичне підґрунтя (проблема самовизначення); як проблему суб’єктогенеза (цілепокладання, становлення суб’єкта). У першому наближенні до визначення аналогом, що утворюють креативно-акмеологічний картоїд є “професійний розвиток”, який ми

будемо розуміти як різномістовні зміни, що відбуваються з людиною в одній з багатьох ліній її життя, а саме – пов'язаних з професією. Специфіка функцій складної системи “людина – професія – суспільство” полягає у її дуальній природі. З точки зору встановлення меж і можливостей охоплення ресурсів зовнішнього середовища (у нас – професійного простору) ця функція є похідною від зовнішнього предметного середовища (його динаміки, різноманітного змісту тощо). Використання цих ресурсів зумовлене регуляторними механізмами психіки людини. Професійна діяльність людини задає напрямок розвитку її особистості. Кожна професія формує східні інтереси, установки, особистісні риси, манери поведінки тощо. У цьому зв'язку говорять про ідентифікацію особистості з професією, тобто про “стартовий” рівень професійного розвитку на якому відбувається ототожнення і самоототожнення особистості з обраною професією і її соціальною роллю, що означає початок процесу адаптації людини до вимог професії.

Об'єктивна ідентифікація людиною себе з професією буде продуктивною у разі глибокого знання специфіки тієї соціокультурної практики, у якій особистість прагне виявити себе. Так, з самого зародження у людини потреби у виборі професійної діяльності починається процес професійного самовизначення, який завершується тоді, коли людина починає вважати себе професіоналом, усвідомлює рівень розвитку професійних здібностей, розуміє відповідність професійних мотивів, знань, навичок до тих вимог, які висуває діяльність до неї, переживаю цю відповідність як відчуття задоволення обраною професією. Ступінь відповідності людини і професії є основною суперечністю, у вирішення якої відбувається професійний розвиток. Але й до сьогодні точного визначення відповідності людини і професії немає. У психології праці воно розкривається через зміст певного комплексу взаємних вимог особистості до діяльності і навпаки. Сутність реалізації цих вимог визначають психологічні механізми, тому звертаються до вивчення особистості як суб'єкта діяльності. Подальше з'ясування стратегії пошуку педагогічного контексту креативно-акмеологічного картоїду професійного розвитку вимагає огляду тих моделей, що існують в сучасному науковому просторі. Професійний розвиток як послідовність якісно специфічних фаз, що розділяються критеріями змісту і форми переводу індивідуальних імпульсів у професійні бажання представив Е. Гінцберг. Його стадіальна модель стала підґрунтям теорії Д. Сьюпера [14]. Науковець розглядає вибір професії як подію, але сам процес побудови кар'єри виступає як ряд виборів. Цінним аспектом даної концепції є розуміння професійного розвитку як довготривалого, цілісного процесу розвитку особистості. Важливо підкреслити категорію професійної зрілості, яку автор застосовує до різних стадій професійного розвитку і тлумачить як рівень (ступінь) самостійності, що відповідає завданням професійного розвитку і змінюється в процесі переходу на інші рівні. А. Р. Фонарьов висловив кілька критичних зауважень щодо деяких невисвітлених

питань в концепції Д. Сьюпера. Зокрема про те, що у даній концепції практично відсутній сам суб'єкт професійного розвитку, а стадіальність професійного розвитку співвідноситься з етапами життєвого шляху. Не розглядаються внутрішні суперечності, які виникають на кожній стадії, у результаті вирішення яких можливий перехід на наступні стадії [9]. Аналізуючи напрямком “розвиваючої перспективи” ми зрозуміли, що в ньому Я-концепція і концепція кар'єри є психологічними утвореннями, які формуються у внутрішньому світі людини в процесі взаємодії із середовищем і увага акцентована на вивченні впливу соціального середовища на професійний розвиток. А. Бандура розглядає діяльність людей в термінах реципрокного детермінізму, який передбачає потрібну взаємодію: оточуючого середовища, поведінки і особистості. Самоефективність, тобто велика впевненість у своїй здатності до певних дій, що уможливають досягнення бажаного результату виступає передумовою успіху [12, с.729].

Особливого значення ми надаємо сучасній концепції поліваріантної кар'єри Д. Холла і Ф. Мірвіса, в основі якої ідея поліваріантності. У даній концепції йдеться про можливість кожної людини побудувати власний унікальний шлях професійного розвитку. Кар'єра не розглядається як єдина, ідеальна, універсальна модель, а наголошується динамізм проходження кількох професійних циклів, які складаються з ряду міні стадій професійного розвитку (входження – засвоєння – досягнення майстерності – ухід) та чергуються з короткими але інтенсивними періодами навчання. Поліваріантна кар'єра розглядається як сукупність ситуацій реалізованого вибору векторів подальшого професійного і посадового розвитку.

Згідно концепції поліваріантної кар'єри критерій успішності інтернальний, адже основне значення надається суб'єктивному усвідомленню людиною своєї успішності (Д.Холл визначає цей критерій як “психологічний успіх”); від працівника вимагається не конкретний набір обмежених умінь і навичок, а “метауміння”, які визначаються здатністю швидко адаптуватись до динаміки соціально-професійних умов і ефективним самонавчанням [13, с.35]. Практично усі теорії професійного розвитку мають на меті прогнозування: напряму професійного вибору, побудову кар'єрних планів, реальність професійних досягнень, особливості професійної поведінки у робочому процесі, наявність задоволення від професійної праці, ефективність освітньої поведінки людини, динаміка професійних уподобань (як то стабільність або зміна робочих місць), професії.

Кар'єрний процес – рух суб'єкта трудової діяльності у просторі ділових, економічних, соціальних та інших відносин, у ході якого відбуваються зміни його ролей і статусів, а також особистісного кар'єрного потенціалу, який складає сукупність факторів: психофізіологічні характеристики індивіда, особистісні характеристики, компетентності, життєві і кар'єрні орієнтації. Ґрунтовне

дослідження дозволило науковцям дійти висновків про збалансовану взаємодію удвох процесів, що становлять сутність кар'єри: внутрішнього розвитку людини (професійне і особистісне зростання, зміна особистісних ресурсів, зростання суб'єктності в ситуаціях повороту кар'єри тощо) і зовнішнього руху суб'єкта діяльності в опануванні соціального і кар'єрного простору [11].

Педагогічна кар'єра тлумачиться як усвідомлене ставлення педагога до власного руху шаблями професійного становлення. Це неперервний процес розробки і реалізації власних дій з досягнення індивідуально-усвідомлених професійних і трудових позицій, появу таких інтегративних особистісних новоутворень, які відбивають його соціально-професійну адаптацію, професійне самовдосконалення, професійне самоствердження. Цикл “кар'єрного кроку” (мотиваційно-операціональний, рефлексивно-статусний, концептуально-технологічний, проблемно-організаційний) складається з ряду послідовних етапів кар'єри, що й є становленням педагогічної кар'єри [1].

Поняття “кар'єра педагога” уточнено в логіці педагогіки успіху і визначено як характеристика його досягнень. Професійне досягнення розглядається в ракурсі суб'єктивно і об'єктивно значущої якісної оцінки результатів просування у професійно-педагогічній діяльності, ступінь зростання професійної майстерності педагога на етапах професійного становлення, яка виявляється у відношенні до професійної діяльності і його соціальному прийнятті оточенням. Не дивлячись на нашу відмінну точку зору від наведеної щодо успіху як суб'єктивної якісної оцінки результатів професіогенезу людини (адже, ми вважаємо, що успіх не завжди гарантує і “індикатує” внутрішнє емоційне прийняття діяльності, тобто відчуття людиною радості і щастя від її здійснення не є її обов'язковим і природним гуманітарним ефектом на відміну від особистісної успішності) виокремлення педагогічної категорії “професійного досягнення педагога” є ще одним кроком у розширенні категоріального простору аналогом креативно-акмеологічного картоїду професійного розвитку викладача. В. Сорочан пропонує широке розуміння кар'єри як професійного просування, професійного зростання, етапів сходження до професіоналізму. Результатом кар'єри в широкому розумінні є високий професіоналізм людини, досягнення визнання професійного статусу [8, с.54].

Узагальнюючи розгляд аналогом зазначимо, що професійний розвиток тлумачиться з позицій антропологічного і особистісно-розвивального підходів у широкому контексті цілісної життєдіяльності людини з акцентуванням на здатності до саморозвитку як перетворення власного внутрішнього світу на основі процесів самосвідомості, але науковцями не приділена належна увага до різномодальності змісту і напрямків змін людиною себе в професії.

Неврахування методологічних положень постнекласичного типу наукової раціональності про багатовимірність і багатоваріантність феномену розвитку утворюють передумови виникнення “не прописаних пустот” у теорії професійного

розвитку викладача вищої школи, сутністю якого є закономірна зміна системної єдності його особистості і діяльності, що втілюється цілісним образом як діяльність функціональної системи, яка забезпечує (діяльність) педагогічне цілепокладання, зіставлення його елементів (мети, аналізу ситуацій, прийняття рішення, передбачення результатів професійної діяльності, вибудову професійних дій) з діями в педагогічній реальності і їх корекцію, зумовлених особистісними смислами професійної діяльності.

Загальнонауковий рівень визначення єдиної основи для реалізації методу аналогом закладено у змісті поняття “професіоналізація”, як найбільш широкій предметній галузі у яку інтегровано вивчення розвитку людини в професії, професійного циклу, особистісно-професійного розвитку, професійної кар’єри, професійного становлення, професійного зростання, професійної самореалізації. Проте, у розгляді цієї аналогемі необхідно враховувати й її адаптивну сутність: професіоналізація особистості призводить до формування особливих якостей і рис, властивих представникам певної професії, які полегшують виконання професійної діяльності і призводять до напрацювання оптимальних способів і прийомів її здійснення.

Головний висновок, який дає методологічні підстави для вивчення професійного розвитку викладача вищої школи, полягає у взаємозумовленій динамічній сутності, адже педагог не просто наслідує, опановує норми і взірці професійних моделей, але й має певну свободу створення власної ролі у взаємодії з суб’єктами освітнього процесу, що закладає суперечність між нормативною сутністю професії і індивідуалізованим змістом руху людини в професії, який на певному етапі перетворення людиною меж професії переходить у трансфесіоналізацію, зумовлену не суперечностями, а віднайденням гармонії особистості викладача з системою професії – процесом, який визначається іншою “оптикою трансфесійного мислення”.

Висновки. Отже, основною суперечністю, яка забезпечує визначення змісту креативно-акмеологічного картоїду розвитку професіонала є суперечність між здібностями, якостями, досвідом, який у нього вже є і нормативними вимогами професійної поведінки і професійної діяльності, які можуть виникнути в майбутньому.

Професіоналізація, професійне становлення, кар’єра, кар’єрний процес, поліваріантна кар’єра, професійне досягнення, особистісно-професійне зростання, професійна самореалізація, розвиток професійно-педагогічного потенціалу, трансфесіоналізація – аналогемі, які становлять креативно-акмеологічне наповнення картоїду, як навігатора синкретичного процесу професійного розвитку викладача вищої школи, сутність якого – складноорганізовані кількісно-якісні трансгресії, які відбуваються з особистістю на межах міждисциплінарності і поліпрофесійності.

Перспективним напрямком подальших наукових пошуків особистісно-діяльнісного забезпечення втілення креативно-акмеологічного картоїду є індивідуальні траєкторії формування трансфесійних компетенцій викладача вищої школи в системі безперервної педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова М.В. Методологические основы карьерного роста педагога: моногр. / М.В.Александрова. – Великий Новгород: Новгородский государственный университет имени Ярослава Мудрого, 2007. – 304 с.
2. Балашов Л.Е. Новая метафизика. (Категориальная картина мира или Основы категориальной логики) / Л.Е. Балашов. – М., 2003. – 868 с.
3. Коронкевич А.И. Выражение качества методами теории подобия / А.И. Коронкевич // Вопросы философии. – 1964. – № 7. – С. 71 – 76.
4. Неперервна професійна освіта: філософія педагогічної парадигми, прогноз: моногр. / В.А. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, Я.В. Цехмістер, О.В.Чалий / за ред. В.Г. Кремня. – К.: Наукова думка, 2003. – 893 с.
5. Психоаналитические термины и понятия: словарь / под ред. Барнесса Э.Мура и Бернарда Д. Файна; пер.с англ. А.М. Боковинова, И.Б. Гриншпуна, А.Фильца. – М.: Независимая фирма “Класс”, 2000. – 171 с.
6. Сегеда Н.А. Зміст креативно-акмеологічного підходу до вивчення феномену професійного зростання викладача вищої школи / Н.А. Сегеда // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х., 2009. – № 4. – С. 106 – 110.
7. Смирнов С.А. Образовательные результаты в категориях антропологического дискурса / С.А. Смирнов // Педагогика развития: образовательные результаты, их измерение и оценка. – 2008. – № 4. – С.108 – 115.
8. Сорочан В.В. Психология профессиональной деятельности: конспект лекций / В.В. Сорочан. – М.: МИЭМП, 2005. – 70 с.
9. Фонарев А.Р. Психологические особенности личностного становления профессионала / А. Р. Фонарев. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2005. – 560 с.
10. Фуко М. Рождение клиники / М.Фуко. – М.: Смысл, 1998. – 187 с.
11. Шаповалов В.К. Психолого-педагогическая интерпретация карьерного процесса / В.К. Шаповалов, Е. Э. Толгурова // Педагогика. – 2007. – № 5. – С. 59 – 65.
12. Bandura A., Regulation of cognitive processes through perceived self-efficacy // 1989, D.PN№25 – 800 p.
13. Hall D.T. The new career contract developing the whole person at midlife and beyond [Text] / D.T.Hall, P.H. Mirvis // J. of Vocational Behavior. 1995, Vol.35.
14. Super D. E. Vocational development. N. Y., 1957. – 391 p.

АНОТАЦІЯ

Сегеда Н. А. Креативно-акмеологічний картоїд професійного розвитку викладача вищої школи. У статті розглянуто авторський метод аналогом, застосування якого дозволяє утворювати дуальний креативно-акмеологічний картоїд професійного розвитку викладача вищої школи і наповнювати його феноменами мотиваційно-ціннісної взаємодинаміки особистості і педагогічної професії.

Ключові слова. Професіоналізація, кар'єра, професійне становлення, професійне зростання, потенціал, професійний розвиток, аналогема, трансфесійні компетенції, трансфесіоналізація, креативно-акмеологічний картоїд.

АННОТАЦИЯ

Сегеда Н. А. Креативно-акмеологический картоид профессионального развития преподавателя высшей школы. В статье рассмотрено содержание авторского метода аналогом, применение которого позволяет построить индивидуальный креативно-акмеологический картоид профессионального развития преподавателя высшей школы и наполнить его феноменами мотивационно-ценностной взаимодействия личности и педагогической профессии.

Ключевые слова. Профессионализация, карьера, профессиональное становление, профессиональный рост, потенциал, профессиональное развитие, аналогема, трансфессиональные компетенции, креативно-акмеологический картоид.

SUMMARY

Segeda N. A. Creative-acmeological navigator of the professional development of high school teacher. The content of the author method of analogem, the usage of which makes it possible to build individual creative-acmeological navigator of the professional development of high school teacher and to fill it with phenomena of the motivational-value mutually dynamics of personality and pedagogical profession is examined in the article.

Key words. Professionalization, career, professional formation, professional growth, potential, professional development, analogema, transfessional scopes, creative-acmeological navigator.